

Висновки. Матеріал, який охоплює релігійний дискурс тут не названий, оскільки програма не ставить завдання формування релігійної ідентичності учнів. Проте релігійний дискурс присутній у підручниках у контексті української культурної та історичної спадщини, цінностей та морально-етичних норм. Таким чином, дидактичні можливості підручників з української мови як основного засобу навчання мови непрямо задіяні у формуванні як когнітивного, так і афективного компоненту релігійної ідентичності учнів, визначаючи їх приналежність до відповідної релігійної групи та культури, формуючи їх уявлення про релігійні (моральні) цінності і норми, символи, предмети матеріальної культури, історичної пам'яті і традицій. Про все це йтиме мова в наступній нашій статті.

2.5 Сергій ГЕРАСЬКОВ. РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКА СКЛАДОВА СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ БОЙОВИХ МИСТЕЦТВ (НА ПРИКЛАДІ БОЙОВОГО СПАСУ)

У статті проведено релігієзнавчий аналіз феномена бойового спасу, що репрезентує українські бойові мистецтва сучасності. Показано, що релігійно-філософські ідеї бойового спасу проінтерпретовані переважно новими релігійними та філософськими течіями не українського походження. Автором зроблено висновок про те, що на даний час існує тенденція активної та прискореної міфотворчості, метою якої є (не)свідоме бажання «зістарити» сучасні українські бойові мистецтва.

Ключові слова: українські бойові мистецтва, духовність, бойовий спас, життєва енергія

In the article by S. Geraskov «Religious and philosophical component of modern Ukrainian martial arts (on the example of Boyovy Spas)» it is conducted the analysis of religious and philosophical component of Boyovy Spas representing modern Ukrainian martial arts. It is shown that religious and philosophical ideas in Boyovy Spas have been understood mainly in the light of new religious and philosophical movements of non-Ukrainian origin. The author concludes that today there is a tendency of active and accelerated myth making in order to make modern Ukrainian martial arts older.

Keywords: Ukrainian martial arts, spirituality, Boyovy Spas, life energy.

Постановка проблеми. Кожен народ світу має свою воїнську історію. Кожна нація неодноразово проходила через випробування війною, перебування у стані «виживання». Саме у такі часи і формувались бойові традиції, завдяки яким виховувався воїнський клас, здатний стати на захист свого народу. Українську культуру закономірно можна

поставити у коло «лицарських» культур, поряд з японською чи західноєвропейською. Традиційні бойові українські мистецтва навчали не просто маханню кулаками та ногами, а, передусім, загартовували дух воїна. Не дивно, що відкрито поширювати бойові мистецтва, вивчати їх і вдосконалювати, ентузіасти-подвижники змогли тільки після здобуття Україною незалежності.

Сучасні бойові мистецтва України ще не отримали належної оцінки у наукових студіюваннях, насамперед через нещодавність свого виникнення. Тим не менше, зважаючи на достатньо швидке поширення подібних воїнських практик, поступово з'являються праці як носіїв цих практик (В. Пилат, С. Полюх), так і неупереджених дослідників (Т. Коляндрук). Зважаючи на те, що поверхове, суто «технічне» сприйняття такого складного й мінливого явища, як бойові мистецтва, часто призводить до його вульгаризації, викривлення і спотворення, існують гостра потреба та **актуальність** дослідження духовних аспектів вітчизняних воїнських практик

Сучасні українські бойові мистецтва – порівняно нове явище, що, за словами їх засновників, виникло, з одного боку, на підставі повернення до традиційних козацьких засобів ведення бою, а з іншого, якщо аналізувати об'єктивно, мало серйозне підґрунтя у вигляді японських будо. Разом з тим самі носії цих практик постійно наголошують на важливості духовної складової своїх систем. З **метою** з'ясування цього твердження у рамках нашої статті проведено аналіз релігійно-філософської складової у системі бойового спасу. **Об'єктом** дослідження постає українська соціокультурна реальність, тоді як **предметом** є бойовий спас як репрезентанта українських бойових мистецтв у контексті його релігійно-філософської наповненості.

Основний зміст статті. Метою створення бойового спасу стало відродження і популяризація давнього козацького бойового мистецтва «Спас» у сучасних умовах розвитку українського суспільства. Цю систему було створено Сергієм Полюхом, який на час створення школи «Бойовий Спас» мав тривалий досвід занять *айкідо* напряму *айкікай*. Однак, постійно вивчаючи літературу з бойових мистецтв, переглядаючи фільми за участю різних майстрів, С. Полюх все більше схилився до ідеї створення власної військово-прикладної системи, в якій міг би репрезентувати весь накопичений досвід викладання як у системі МВС, так і в *айкідо* та інших бойових мистецтвах. Відтак у 2008 р. він остаточно сформував концепцію військово-прикладної системи підготовки людей, яка могла б істотно підвищити рівень їхньої захищеності в позаштатних і екстремальних ситуаціях, навчити тому, як стати справжніми захисниками своїх родин і своєї країни. Віддаючи данину давнім бойовим традиціям українського козацтва та сучасним досягненням у бойових мистецтвах, школу було названо «Бойовий Спас» [Інтерв'ю із засновником системи «Бойовий Спас» С. М. Полюхом (Архів автора). – Хмельницький, 2010].

Традиційно назва школи чи стилю бойового мистецтва містить або ім'я її засновника, або назву місця чи місцевості, де стиль виник, або принцип, який вкладає у назву його засновник. С. Полюх вирішив не відходити від цієї багатовікової традиції і в назву свого стилю поклав реалізацію принципу, що є спільним для всього людства. Це поняття «спасіння». Спасіння – це і мета, і метод системи бойового спасу.

Концепцію спасіння можна віднайти у багатьох релігійних традиціях. Історія України також зберегла відомості про те, що козаки-характерники володіли особливим бойовим мистецтвом «Спас», яке відрізнялося дуже широкими можливостями [Коляндрук Т. Таємниці бойових мистецтв України. – Львів: Сполом, 2004. – С. 112]. У той же час, для позначення форми, фізичного прояву системи С. Полюх застосував термін «бойовий», тому що саме це поняття допускає застосування навичок не зі спортивною чи розважальною метою, а для захисту від злочинних проявів у соціальному середовищі [Полюх С. М. Бойовий Спас. Основні положення. – Хмельницький, 2008. – С. 6].

Головною метою і завданнями, які ставить перед собою бойовий спас, є:

- гармонійний розвиток духу, розуму й тіла людини, розвиток прихованих у людині природних можливостей та їхнього потенціалу через вивчення систем, що використовують внутрішню силу людини та доступних енергій Всесвіту;

- проголошення єдності краси, сили й любові як основи правильних вчинків людини які виявляються і в суспільстві, і в природі, у космосі в цілому;

- виховання духу терпимості, альтруїзму та справедливості до себе, до всіх оточуючих через вивчення різних філософських і релігійних вчень, які стверджують мирний спосіб взаємного існування.

Система підготовки за системою «Бойовий Спас» передбачає навчально-тренувальний процес за декількома розділами. До них відносяться оздоровчий, прикладний і спеціальний. У оздоровчому розділі послідовники бойового спасу вивчають оздоровчі гімнастики, спрямовані на покращення самопочуття, посилення потоку внутрішньої енергії, відновлення здоров'я після хвороб і травм, продовження активного довголіття. Вивчаються найбільш популярні східні комплекси (Рейкі, Тайцзи-Цюань, Тайцзи-Цігун, Цігун і т.п.), різні способи релаксації та медитації. У прикладному розділі вивчаються спеціальні підготовчі вправи, які служать для підготовки тіла та духу людини до освоєння основних технік захисту; основні техніки атаки; техніки самооборони; основи фехтування холодною зброєю; захист від атак холодною зброєю; захист від погрози вогнепальною зброєю тощо. Нарешті, спеціальний розділ передбачає тактико-спеціальну підготовку; медичну підготовку й цілительство; основи їзди верхи та джигітування; духовно-психологічну підготовку.

Останній вид підготовки потребує детальнішого розгляду. Ним передбачено: основи енергетичної та тонкоматеріальної будови людини; вивчення філософських систем воїнів інших культур, насамперед, східних (буддизм, сінто, даосизм, індуїзм та ін.); взаємозв'язок людини із силами космосу та Всесвіту; підвищення захисних властивостей організму; техніки отримання інформації з інформаційних структур Всесвіту.

Бойовий спас, як мистецтво, не обмежується розвитком і вивченням фізичних якостей та особливостей рукопашної сутички. Технічні навички лише сприяють розвитку внутрішньої досконалості. Шлях бойового спасу веде до оновленої свободі ефективної та гармонійної взаємодії із силами, що оточують кожну людину на Землі. Стратегія бойового спасу – це прагнення до гармонії із навколишнім світом і людьми, це усунення роз'єднаності між особистістю та оточуючими, це шлях до об'єднання. Наприкінці цього шляху той, хто атакує, і той, хто обороняється, особистість та її оточення, его та об'єкт більше не є жертвами обставин, а є єдиною, взаємно гармонізованою системою. Така інтерпретація збігається із ключовими принципами айкідо, про що говорить і сам С. Полюх [Полюх С.Н. Айкідо – путь мира и гармонии. – Хмельницький, 2001].

Засновник системи бойового спасу сформулював п'ять принципів, які, на його думку, найбільш повно виражають всю глибину суті цієї системи:

1. Бойовий Спас – це система, що поєднує людей на їхньому еволюційному шляху у Всесвіті; це система, що містить все та все поєднує.

2. Бойовий Спас – це істина, якої вчить Всесвіт та яка повинна застосовуватися до всіх життів на Землі.

3. Бойовий Спас – це принцип і шлях, що поєднує все людство в єдину сім'ю.

4. Той, хто йде Шляхом Бойового Спасу, тоді прийде до своєї мети, коли кожний, хто слідував своєму істинному шляху, стане одним цілим із Всесвітом.

5. Бойовий Спас – це шлях Любові, Сили та Співчуття, який веде до нескінченної досконалості та вічно зростаючої могутності Людини Духовної [Полюх С. М. Бойовий Спас. Стратегія й тактика (Методичний посібник для вивчаючих практичну систему «Бойовий Спас»). – Хмельницький, 2008. – С. 3].

Як стверджує С. Полюх, людина є істота духовна. Справжній духовній природі людини непритаманні будь-які прояви агресивності як у фізичному аспекті, так і у психологічному. Тому, коли було розроблено філософію прикладної системи «Бойовий Спас», за основу приймалися звичайні, природні відповідні реакції людини, яка усвідомлює свою духовність, захищає свою особистість і нейтралізує агресивне ставлення

до себе. Будь-які атакуючі форми: чи то удари або больові прийоми, погрози або образи, неправда або глузування – все це повинно бути нейтралізоване або повернене назад, при цьому максимально зберігаючи фізичну та психологічну цілісність агресора. Багатьом це здається неприродним, але саме рятуючи себе та рятуючи агресора від загибелі, людина може з гордістю сказати, що її дії не суперечать духовним законам Всесвіту [Там само. – С. 2].

Стратегія свідомості в бойовому спасі ґрунтується на уявленнях про карму, причому остання інтерпретується крізь призму вчення Живої етики (агні-йоги). Кожне життя – це плід минулих і водночас насіння майбутніх життів у ланцюжку послідовних втілень, з яких складається безперервне буття кожної людської душі, вважає С. Полюх [Там само. – С. 9]. Подібно до Живої етики, бойовий спас не відкидає жодного вчення, що існували до нього, визнаючи велике значення наступності вчень [Савіна І. Жива етика або Агні-йога // Релігійна панорама. – 2009. – № 12. – С. 79–88]. Проводиться аналогія, згідно з якою тканина людської долі виробляється самою людиною з незліченних ниток, які сплітаються у візерунки складнощів. Дивлячись тільки на уривок тканини життя і тільки з одного її боку, людська свідомість не в змозі розглянути сукупність складних візерунків всієї тканини, взятої в її цілому. Причина тому – незнання законів духовного світу. Знати ж їх необхідно тільки тому, що закони ці – незмінні і діють на всіх в усьому Всесвіті. У додатку книги «Бойовий Спас. Основні положення» наводиться перелік цих Законів Буття, які вивчаються або можуть застосовуватися для викладання в системі «Бойовий Спас» [Полюх С. М. Бойовий Спас. Основні положення. – Хмельницький, 2008. – С. 14–17]. Назви цих законів взяті з книг Живої етики, які були «записані» О.І. Реріх з «Великого джерела», як вона сама стверджує.

Згадані вище незмінні закони діють і в невидимому для людини духовному світі, вважає С. Полюх. Не розуміючи сутності певних явищ життя, люди дають їм назви «долі», «випадковості», «дива» тощо. Але ці слова абсолютно нічого не пояснюють. Тільки коли людина довідається, що такі ж незмінні закони, що діють у фізичній природі, керують і подіями її духовного життя, коли вона переконається, що закони ці доступні дослідженню та їх дія може бути свідомо спрямована з її власної волі, лише тоді скінчиться її безсилля і вона стане дійсно господарем своєї долі [Там само. – С. 12].

Чи можливо таку ж упевненість у непохитності природних законів в їхній безумовній надійності перенести у сферу розумового та морального життя? Саме ця ідея впроваджується у філософії бойового спасу. Ця філософія показує, що кожна людина безперервно творить свою долю у трьох сферах життя (розумовій, психічній та фізичній) і що всі її здібності та сили є не що інше, як результати її колишніх дій і водночас – спонуки її майбутньої долі. Також концепція, розроблена у бойовому

спасі, наголошує, що сили людини діють не на неї одну, а й на довкілля, постійно видозмінюючи як його, так і все навколишнє середовище. Виходячи із центру людини, сили ці розходяться в усіх напрямках, і людина несе відповідальність за все, що виникає в межах їхнього впливу.

Щоб усвідомити найбільш загальні поняття про людську карму в рамках системи бойового спасу, необхідно виділити з її складу три розряди сил, які її формують: 1. Думка людини. Ця сила будує характер людини. Якими є думки, такою буде й сама людина. 2. Бажання і воля людини. Бажання і воля, які є двома полюсами однієї й тієї ж сили, з'єднують людину із предметом її бажання та спрямовують її туди, де може бути реалізоване це бажання. 3. Вчинки людини. Якщо вчинки людини приносять іншим живим істотам добробут і щастя, то вони відгукнуться таким же добробутом і щастям й на ній самій. Якщо ж вони приносять іншим страждання, то вони принесуть таке ж страждання і їй.

Кожен послідовник бойового спасу повинен перевірити силу своєї думки над своїм характером. Він повинен обрати найслабшу його сторону, наприклад нестриманість. Якщо людина володіє цією негативною властивістю, то варто взяти предметом щоденних міркувань протилежну властивість – стриманість. Спасовець повинен вивчати цю властивість із всіх боків, уявляючи своє буття почергово в найрізноманітніших ситуаціях, які можуть викликати вибухи нестриманості або обурення, а після цього подумки примушувати себе зберігати повний самоконтроль і стриманість. Цю роботу думки необхідно продовжувати щодня без перерви. Те ж саме стосується й усіх інших негативних рис та якостей людини. Постійно думаючи про протилежну, позитивну, рису, людина може замінити необхідні риси свого характеру. Якщо робота думки буде досить серйозною та завзятою, успіх повинен бути безсумнівним [Там само. – С. 16].

Таким постає шлях, який веде до тієї внутрішньої волі, що робить людину незалежною від «ланцюгів карми». Цим шляхом необхідно йти кожному, хто прагне досягнути кінцевої мети практичної системи «Бойовий Спас». Пізнання істини у бойовому спасі – це усвідомлення божественності людської природи і єдності всього проявленого життя, яке виражає собою життя Бога.

Воля Бога виражена в Законі карми. Мета людської еволюції – повне відновлення божественних властивостей людини, які приведуть її до ототожнення її волі з волею Бога. Коли людина здійснить це єднання в собі, то наступить час її порятунку. Відтак в пізнанні істини та в розвитку волі прихована та сила, яка може звільнити людину з-під влади карми [Там само. – С. 15].

Завжди треба пам'ятати, що бойовий спас – це не набір технік, а шлях стратегії. Саме на цьому наголошує С. Полух [Полух С. М. Бойовий Спас. Стратегія й тактика. – С. 20]. Власне це відокремлює бойовий спас від інших, зокрема спортивних, стилів бойових мистецтв.

Кінцева мета того, що досягається в бойовому спасі, складається саме з досягнення ментальних принципів, способів мислення, які дозволяють швидко, ефективно та гармонійно вирішувати екстремальні ситуації в житті. Відштовхуючись від фізичних форм, ці ментальні принципи перевіряються на фізичному рівні тими техніками та діями, які демонструють вчитель і його учні. Тому бойовий спас, як різновид школи бойових мистецтв, насамперед пропонує своїм послідовникам методи зміни свого внутрішнього стану, свого світогляду і напрямків зростання своєї внутрішньої сили з поступовим пристосуванням свого тіла до нового типу мислення.

Можна виділити такі принципові особливості бойового спасу:

1. Із практичної точки зору, бойовий спас – це мистецтво максимального самозахисту. Бойовий спас вчить тільки захищатися, і захищати іншу людину, навіть якщо вона і є тим агресором, від якого доводиться захищатися. Принципи бойового спасу побудовані переважно на відповідних діях на атаку супротивника та ставлять в основу стратегії захист від неспровокованої атаки. Атака в бойовому спасі для нанесення навмисної шкоди застосовується вкрай рідко. І якщо техніки бойового спасу виконуються на досить високому рівні майстерності, фізичний збиток, який отримує атакуючий, звичайно, практично відсутній. Головна заповідь бойового спасу: «Не дай себе вдарити, але і не нанось ударів супротивнику».

2. Постійне застосування енергетичних центрів людини. В японській традиції бойових мистецтв слово «живіт» звучить як «*хара*» (腹), що також має переносні значення: «центр», «джерело внутрішньої енергії». На думку деяких дослідників, саме від цього слова пішла назва легендарних козацьких воїнів – «характерників» [Коляндрук Т. Цит.пр. – С. 42]. Внутрішня енергія – це невід’ємний атрибут бойового спасу. Без цієї енергії бойового спасу просто не існує. Оскільки існують найширші можливості застосування цієї енергії в більш широкому контексті, ніж простий двобій, послідовник бойового спасу вчиться застосовувати цю енергію в максимально широкому діапазоні (у тому числі і у практиці цілительства).

3. Технікам бойового спасу властиві яскраво виражені оригінальні технічні елементи, визначальною відмінною рисою яких є акцент на «сферичність». З погляду стратегії, траєкторії застосовуваних технік є логічним і невід’ємним продовженням всесвітніх ліній сили, сферичності всіх об’єктів Всесвіту.

Ще одним важливим аспектом філософії бойового спасу є поняття життєвої енергії. Життєва енергія – це субстанція, яка перебуває в усьому Всесвіті. Кожен організм, кожна річ або предмет мають свою життєву енергію. Багато культурних та релігійних традицій завжди володіли знаннями про існування цієї енергії: кі у японців; ці у китайців; прана у індіюстів; пневма у греків; йесод у каббалістів; Святий дух у християн;

мана у народів Полінезії; ка у давніх єгиптян; барака у суфіїв; життєвий флюїд у алхіміків; нарешті, яр у скіфів та українців [Ратти О. Секрети самураев. Боевые искусства феодальной Японии. – Ростов-на/Дону: «Феникс», 2000. – С. 427–442].

У бойовому спасі застосовується кілька способів виявлення цієї енергії, а також методів її розвитку, тренування та практичного застосування в бою та у повсякденному житті. Одним із найпоширеніших понять у роботі з енергією в бойовому спасі є «розширення енергії». Розширення енергії – це потік космічної енергії, який проходить через енергетичні центри людини і трансформується свідомістю людини. Змінюючи напрямок цього потоку, спасовець має створювати різні фізичні, енергетичні та психологічні феномени. Щоб збільшити потік життєвої енергії через свій організм, людина повинна підвищувати рівень організації своєї свідомості і тіла, поєднати їх у вигляді налагодженого інструменту. Також для розширення цього потоку необхідні ментальна та кармічна чистота [Полюх С.М. Бойовий Спас. Стратегія й тактика. – С. 24].

Існує достатня кількість вправ, які дозволяють розвинути потік життєвої енергії через організм. Природа цих вправ є такою, що достатня кількість їхніх повторень неодмінно гармонізує потік енергії через організм, поліпшує техніки самооборони, їх м'якість. Постійне повторення комплексів упорядкує не тільки тіло людини, але і її свідомість у стан глибокого спокою. Наступним кроком розвитку потоку енергії служать тренувальні вправи, відомі як «форми», або «формальні вправи» (*ката* у японській традиції). Деякі формальні вправи призначені для індивідуального тренування, інші ж вимагають одного або декількох партнерів. Використання таких вправ як основного методу тренування є визначальною рисою практично всіх давніх і сучасних шкіл бойових (неспортивних) мистецтв.

Висновки. Відтак на прикладі системи бойового спасу з'ясовано, що у прикладному аспекті українські бойові мистецтва сучасності багато в чому спираються на японські бойові мистецтва *будо*. При цьому релігійно-філософська складова у них або взагалі не посідає помітного місця, або пов'язана із ідеями, що проінтерпретовані новими релігійними та філософськими течіями (зокрема, вченням Живої етики), чи ідеями, в яких немає нічого питома українського, оскільки вони не мають регіонального забарвлення й стосуються радше спільного міфологічного прошарку людської культури як такої. Це можна пояснити закономірним наслідком розвитку українських воїнських практик, точніше відсутністю наслідування традиції в процесі цього розвитку. Як наслідок, напрошується необхідність або змістовної трансформації наявних бойових мистецтв, або відродження якісно нової системи, що мала б власне українські коріння та ідеологему.